

רות, האושר מהו?
צריכים היינו לדבר על כך ולא דיברנו.
(יהודה עמיחי)

בסוף ימיה התרחקה ממני רות. הסתגרה מפני. אני לא הבנתי והיא סירבה להסביר, הניחי, אמרה, זה יעבור. תעזובי, חתך גם איתן, זה לא קשור אליך, היא סוחבת מספיק תיקים, אל תפילי עליה גם את שלך. הוא צדק, כלומר לא יכולתי להכחיש שמה שאמר נשמע הגיוני; מה גם שעם השנים למדתי לסמוך על השיפוט שלו. אבל זה לא עבר, ואחר כך כבר היה מאוחר.

הייתי בכנס השנתי של האגודה הפוסט סטרוקטורליסטית הקונטיננטלית שנערך אותה שנה בברלין כשהגיעה ההודעה במייל, ברשימת התפוצה של החוג לספרות, שאנו מצטערים להודיע. הייתי אמורה לתת את ההרצאה המרכזית של הכנס למחרת, לא יכולתי להצדיק ביטול פתאומי, וגם לא הייתה שום דרך להשיג כרטיס טיסה לארץ בו ביום. כך אירע שלא הייתי בלוויה. אולי זאת הסיבה לכך שעד היום אני לא מאמינה לה שמתה. כמעט שמונה וחצי שנים עברו מאז.

*

בפעם הראשונה שפגשתי אותה הייתי בת שבע עשרה, והיא כמעט בת ארבעים. ובעצם המילה פגישה איננה הולמת את הפעם ההיא. נכון יותר לומר: שמעתי אותה. היא קראה אז משיריה, והקול שלה – עמוק, עשיר, מחוספס מעט מסיגריות, כמו של אחת מזמרות הבלוח הכושיות הגדולות שלמדתי לימים לאהוב – מילא את חלל החצר של בית ביאליק. הקול הזה דיבר מילים שנשמע בהן משהו מזעיק, נוקב ועם זאת גם עדין ומאופק מאוד, צירוף משונה אבל מכמיר לב כמעט עד דמעות ובאותה נשימה כופה להימנע מהן. הכרתי שניים מהשירים שלה, שלמדנו בכיתה. לא הבנתי אותם, הייתי ללא ספק צעירה מדי, אבל בגיל ההוא הציתו את דמיוני הסיפורים על חבורות המשוררים המיתולוגיות שישבו בכסית ואני הייתי הולכת לערבי שירה פעמיים בחודש, מקווה להתחכך קצת בזוהר הזה. כמוכן, זו הייתה תקווה ילדותית ומופרכת; ובכלל, רות עצמה התרחקה מחבורות. לא ידעתי בזמנו שזכיתי להיות בהופעה פומבית נדירה שלה. לא ידעתי עליה דבר מעבר למה שנכתב על הדש האחורי של ספרה, שאותו קניתי בו בערב: "רות לשם, מורה לתנ"ך, נולדה וחיה בירושלים. ספרה הראשון, 'דיבורים של עפר ומים', זכה בפרס ראש הממשלה לספר ביכורים. ספרה השני, 'זאדי', מועמד לפרס ברנשטיין".

כעבור שנים, כשהייתי נזכרת באותו הערב, היה חיך פנימי עולה בי. אבל צריך להוסיף שמכל עשרות הערבים הספרותיים שאליהם הלכתי אז נחרט בי דווקא זה. לא השירים עצמם, אותם איני זוכרת, כי אם התחושה שעוררו בי, שהשתמרה בחדות מפתיעה. עד היום.

*

הפעם השנייה שנפגשנו אירעה בערך חמש עשרה שנה אחר כך, והייתה הדרגתית כל כך עד שאפשר לומר שרות פעפעה אלי לאיטנו. עברתי אז על התיזה שלי, "דיסקורס ופרקסיס רליגיוזי בין ג'ימס ללאקאן בראי הסיפורת העברית החדשה", ובימים שלא הייתי מחויבת להיות בהר הצופים אהבתי לשבת ב"תמול-שלושום" ולכתוב. מפני שערימות הכביסה והכלים בבית היו משתקות אותי, השקט והאוויר הדחוס של הספרייה המרכזית היו מורטים את עצבי, אבל הרחשים הבלתי-פוסקים של בית הקפה הזה איכשהו הרגיעו; מדפי הספרים על קירות האבן היו יציבים ובטוחים, המלצרים אף פעם לא הפריעו ולרוב הכתיבה שטפה שם בעונג ולא נורא היה כאשר הטיעונים הסתבכו. הייתי מגיעה מוקדם, מתיישבת בשולחן הקבוע שלי בפניה ליד החלון הגדול, מזמינה קפה ומתחילה. מתישהו הרעב היה מתחיל לכרסם, ואז הייתי מזיזה הצידה את הלפטופ ומזמינה לעצמי משהו, אוכלת לאט, מסתכלת על גגות נחלת שבעה שניבטו מבעד לתכלת החלון. או שהמבט היה נודד בהיסח הדעת אל היושבים. אחרי שבועות אחדים התחלתי לזהות את הקבועים האחרים, אבל נמנעתי מקשר עין, שקט חיפשתי לי שם ולא ידידים. ולמרות זאת מאישה אחת לא יכולתי להתעלם, גבוהה, צנומה, חדת איברים, בעלת תווי פנים עזים, לבושה בפשטות כמעט סגפנית במכנסיים חומים וחולצה שחורה נטולת צווארון. היא ישבה בפניה הנגרית לשלי, עם מחברת גדולה ועפרון, מכונסת מאוד. שוב ושוב נמשך המבט אליה, כמעט בעל כורחי, עד שלבסוף הבחינה והרימה ראש והישירה בי שאלה מתוך עיניים כהות וחדות. הסמקתי בגלל הסגת הגבול הזו אבל היא חייכה, ואני חזרתי אל הסלט והיא אל המחברת. אבל רק שבועות אחדים לאחר מכן, בערב סתיו שבו נשארנו שתינו עד הסגירה, כמעט יחידות, כשעמדתי בפתח מסתכלת במפלי הגשם הפתאומי ששצפו שם מעבר לסף שואלת את עצמי איך אשמור על המחשב במבול הזה והיא באה מאחוריי עם מטריה ענקית, והבינה במבט אחד את המצב והזמינה אותי לחלוק את מחסה המטריה שלה עד לאוטו, רק אז שמעתי את קולה לראשונה, וכשהושיטה יד ואמרה רות, נזכרתי ואמרתי זו את! ושוב הסמקתי, תמרה, לחצתי את ידה והוספתי: סליחה, פגשתי אותך כבר פעם, ולא ידעתי. רות צחקה. איזה צחוק היה לה.

בדרך הביתה, כשהתעקשה להסיע אותי אחרי שגילתה שאין לי אוטו, שאלה מה אני כותבת. כשעניתי, שתקה רגע ואז קבעה, *חוקרת ספרות*. פניה היו נעוצות בכביש, לא ראיתי את עיניה כשאמרה זאת אבל משהו בקולה גרם לי לפתוח בנאום נלהב אם כי לאו דווקא שיטתי על החשיבות המכרעת של מחשבת ג'ימס ולאקאן לחקר התרבות, על המתחים הלא פתורים בין דיסקורס לפרקסיס (במיוחד בהקשרים רליגיוזיים), על הבורות והעיוורון של חוקרי הסיפורת העברית החדשה ביחס לכל מה שקורה בעולם, ובעיקר בצרפת, בסוגיות הקריטיות האלו. דיברתי את עצמי לדעת, מדורבנת על ידי המבוכה הגוברת שגרמה לי שתיקתה המתמשכת, עד שברמזור אדום נזכרתי באוזני מי אני מלהגת ככה ונאלמתי באחת. רות בלמה במתינות, וסובבה את פניה וגווה אלי. שלחה לעברי אצבע ארוכה והניחה אותה על קצה אפי, ששש, אמרה, לא הכל צריך להגיד. פני בערו, לא רק מהאינטימיות הפתאומית אלא גם כי היא צדקה לגמרי, אבל האצבע שלה הייתה לא רק חד משמעית אלא גם ובעיקר מלאת עדינות, ואחרי רגע התחלפה המבוכה בהכרת תודה מנוחמת. אינני זוכרת על מה עוד דיברנו בנסיעה ההיא אבל מאז, תמיד ברגעים שבהם הייתי נקלעת למערבולת ומתיזה את עצמי לכל עבר הייתה שוב מניחה את האצבע על אפי, כבר לא היה צורך להגיד כלום ואני הייתי נרגעת, וכשהיינו שתינו בחברת אחרים הייתה מניחה את האצבע על אפה שלה, כמעט בדרך אגב, ומביטה בי ומחייכת.

פגשתי מישהי, אמרתי לאיתן כשהגעתי הביתה, יבשה כמעט לגמרי. נראה לי שנהיה חברות. איתן הסתכל בי מעל לקרש החיתוך שעליו קצץ כרשה למרק, מרי, הצהיר, מי אמר שאת לא יכולה להפתיע אותי.

איתן ואני גרנו אז יחד כמעט שנתיים. מכרה משותפת שידכה בינינו. כשהציעה שאפגש איתו נרתעתי תחילה - מה לי ולוטרנירים - אבל היא שכנעה אותי שמה יש להפסיד, וכל כך לחצה ששפירא כזה מותק של בחור עד שלבסוף הסכמתי. אמנם, כשהוסיפה בחיך זחוח ורב משמעי שאני לא נעשית יותר צעירה שבה הרתיעה ועלתה, אבל כבר היה מאוחר מכדי לסגת. כך מצאתי את עצמי כעבור שבוע בבית הקפה השכונתי שאותו הציע כמקום מפגש, סוקרת בהנאה את יושביו, כשנכנס בחור נמוך ודק ומלא תלתלים וניגש הישר אלי. איתן שפירא, אמר, מושיט יד ברשמיות. תמרה יאירי, עניתי משועשעת, איך ידעת שזו אני? את כל היתר אני כבר מכיר, חיך, נשכ?

באותו ערב לא דיבר הרבה. אבל הקשיב. עם הזמן למדתי שהדבר היה אופייני לו. שהרגיש אנשים כאילו היו חיות, וכשהיה חושב שהדבר נחוץ היה אומר את הדבר המדויק ומשפך משהו בבני שיחו, אפילו זרים גמורים, משאיר אותם נדהמים ורכים ואסירי תודה ונבוכים. ראיתי אותו עושה את זה הרבה פעמים. הוא כנראה יכול היה להיות אבא נהדר. הוא כנראה אהב אותי, אם כי אף פעם לא באמת הבנתי למה. במחקרים שלי מעולם לא התעניין, למרות שלמען ההגינות צריך לומר שגם אני לא ממש אהבתי לשמוע את הסיפורים שלו על כל החיות החולות והאנשים שלהן, ככה הוא היה מדבר עליהם, ועם הזמן הוא הפסיק לדבר. כלומר עליהם. וגם על ילדים הפסיק לדבר. ובכלל, הוא לא היה דברן גדול. כבר אמרתי. אבל היה טוב לדבר אלי. ולאכול את האוכל שבישל, אף פעם לא אכלתי כל כך טוב. ולשכב איתו ולישון איתו ולהתעורר איתו. החיך שלו. האפולולית הרכה של סבך התלתלים. החום הירוק של עיניו. ריח סודר הצמר המהול בריח גופו.

צריך אולי להוסיף שבארבעה עשר לדצמבר אלפיים ואחת חזרתי הביתה מהאוניברסיטה מוקדם מהצפוי, הסמינר המחלקתי התבטל בשל מחלתו של המרצה האורח מהרווארד, ומצאתי את איתן אורז. תראי תמרה, אמר, לא מרי, לא יכול יותר. צריך... , היסס לרגע, חופש. חופש לאן, שאלתי. איטליה, אמר. אחר כך נראה. שם, הצביע על הפנקס החום, השארתי כל מה שתצטרכי - טלפונים, מספרי חשבונות ושמות של הפקידה בבנק וסוכן הביטוח. תסתדרי עד שאחזור, כן, והציב נקודה ולא סימן שאלה בסוף המשפט. בטח, אמרתי. תיהנה. ולא שאלתי מתי יצלצל.

במקום זה צלצלתי אני. בערב. לרות. היא הקשיבה ואמרה בוואי. כשהגעתי לא דיברה. הכינה תה צמחים לשתינו בספלי החמר הגדולים עם הציפורים התכולות. הושיבה אותי במרפסת, התיישיבה לידי. וכל הלילה, וגם באלו שאחריו, הקריאה לי שירים יפניים. אני זוכרת: "הצבי על הרי האורן / אשר אין שם עלי שלכת / יודע כי בא הסתיו / רק מצליל קולו שלו".

אבל אני מקדימה את המאוחר. ובכלל, על רות ולא על איתן רציתי לדבר. רות חיבבה מאוד את איתן. כבר מהפעם הראשונה שנפגשו, אצלנו בבית, הזמנתי אותה לארוחת ערב, השניים האלה התחייכו זה אל זו בחיבה מיידית עד שהרגשתי לרגע נשכחת, נטושה. אבל מייד שבו שניהם ופנו אלי, רגישים שכמותם, מכניסים אותי מחדש למעגל הקרבה כמו שני הורים את ילדתם הקטנה והסוררת. הערב היה נעים על המרפסת הרחבה שבגללה שכר איתן את הדירה הזו בגבעת אשכול, רוח של סוף קיץ ערבבה את ריחות צמחי התבלין בארניות המטופחות שלו, הירח היה עגול וכמעט מלא. היך שרות הביאה וכולנו שתינו, אפילו אני, היה באמת טעים. וכך, כמוכן, גם האוכל שבישל איתן. ואפילו העוגה שקניתי בנאמן בדרך מהאוניברסיטה. השיחה קלחה. רות דיברה על תלמידיה, בחן ובחיבה לא מסותרת וגם במידה לא

מבוטלת של הומור מושחז, הוי מה מופלאים הם חייהם המסתוריים של מורים לתנ"ך; איתן הקשיב, ואני נדהמתי פתאום למחשבה שהייתי בגיל התלמידים האלה כשראיני אותה לראשונה. אחר כך סיפר איתן על הקליניקה שלו, על בעלי החיים שגרים עם אנשים בעיר הזו ועל האנשים שגרים עם בעלי החיים, ילדים וזקנים ועקריות בית ואמנים וגננות ואפילו מנהלי בנקים, ועל הדרכים שבהן מתגלים היחסים ביניהם כשהם באים לאיתן שירפא אותם. ומישש כמו תמיד בהיסח הדעת את הצלקת על לחיו הימנית, מזכרת מכלב זאב שלא הורדם כהלכה. אחר כך הביטו בי שניהם בציפייה, אבל אני דווקא לא רציתי לדבר. טוב במפתיע היה לשבת בשקט, חם בכטן ובלחיים ובלב. ואם יללו תנים בוואדי אנחנו לא שמענו, כי המחזיקה של יאן גרברק ששמתי במערכת כיסתה על קולותיהם.

(בלילה, אחרי ששכבתי איתו בכטן מלאה וראש מסתחרר, חיבק אותי איתן ואמר באמת מקסימה החברה שלך, מרי, וגם מזכירה לי אותך, ורק העצב שלה אחר משלך. איזה עצב, התקוממתי, מי עצוב, אתה לא מוכרח למצוא צער בכל מקום, אבל איתן רק נאנח ואמר את יודעת, ופניו באור שחדר מהחלון הפתוח היו מלאי חמלה.)

*

ידעתי שאיתן צדק. כלומר ביחס לרות. היא הייתה מצחיקה, נורא, ולמרות המראה הנזירי שלה ידעה להתענג עד מאוד על אוכל ויין טוב, וכשיצאה בערב - למסעדה או לסרט ולרוח להופעת מחול - הייתה מניחה על השמלה הפשוטה שלבשה צעיף בוער באדום וזהב וורוד עז, בצעיפים שלה נגלתה פתאום איזו חושניות כמעט מביכה, והיא נראתה אז זוהרת וכמעט יפהפייה. אבל היה בה, הרגשתי בזה מייד, גם משהו אחר. שתוק, תהומי. אם כי הרקע לזה, אם המילה רקע מתאימה לכאן, נודע לי רק כעבור זמן, במקוטע ובמרומז: לימודיה האקדמיים שנקטעו בגלל תאונת דרכים, החודשים הארוכים בבית לוינשטיין שם החלה לכתוב שירה. על החיים שהיו לה פעם, לפני התאונה, לא דיברה מעולם.

האם יש בכל זה כדי להסביר.

רות עצמה הייתה דוחה בשאט נפש את ההיתלות בדברים שכאלו. במקום זאת הייתה ודאי נועלת את נעלי ההליכה הגבוהות, אורזת את התרמיל הגדול ויוצאת. לגליל. למדבר יהודה. לגולן. לנגב. לכרמל ולתבור ולהרי ירושלים ולעין עברת, לבדה, את לא מפחדת שאלתי אותה פעם והיא צחקה בצחוק העמוק שלה, מי יעשה משהו למישהי כמוני. היא מעולם לא הציעה ואני מעולם לא ביקשתי להצטרף אליה. הייתה משאירה לי הודעה במזכירה, נסעתי לשלושה ימים נתראה כשאחזור. בשובה לא סיפרה על טיוליה, לכל היותר אמרה כמה יפה הפריחה עכשיו בגולן או: כמה הירח בוואדי היה מלא וצהוב מאור. לא שאלתי, היו לנו תמיד אינסוף נושאים אחרים לשיחה, מידיים ומחכים להיפרש בינינו, רק בינינו, לא היה להם מקום אחר. עכשיו אני שואלת את עצמי האם לא הסתירה מפני. בכונה.

*

שבוע אחרי הערב הגשום שבו אספה אותי למחסה המטריה שלה הגעתי שוב לתמול שלשום. בערב ראש השנה. כל עמישראל התרוצץ בלהט לערוך את קניות החג הבלתי נמנעות, גם איתן, הוא אהב ללכת לשוק למרות ואולי דווקא בשיא הרוחק, נכבש לצבעים ולריחות, וגם היה מוכרח לקנות מצרכים טריים בשביל המנה העיקרית וגם לכמה תוספות שהתנדב בשמחה להכין לארוחת הערב השנתית אצל אמא שלי, שסוף סוף זכתה שמישהו יעזור לה עם כל הבישולים אחרי שממני התייאשה כבר מזמן ולגמרי. אבל אני לא יכולתי לשאת את התזוית הדחוסה הזו ונמלטתי אל השקט של קירות האבן

והספרים והחלון שלי בבית הקפה. ובכל זאת זחל אחרי ערב החג גם לשם, כלומר הצד האחר שלו: הצער הסתום שהיה תוקף אותי בכל ערב שנה חדשה, או אולי נכון יותר לקרוא לזה געגוע, אֵל מה לא ידעתי אבל תחושת הדחיפות הייתה תמיד חד משמעית, ולא ידעתי מה לעשות בה מלבד להמתין שתחלוף, את זה לפחות ידעתי, שתחלוף. ועד שתחלוף לא הייתי מצליחה לעשות כמעט כלום, הריכוז היה הולך לגמרי, ולא היה טעם להתרגז אבל גם להימנע מהכעס לא הצלחתי. ואולי בגלל כל זה כשהרמתי עיניים מהמסך וראיתי את רות שמחתי כל כך עד שבלי לחשוב קמתי וניגשתי הישר אליה, מִפְּרָה כמעט בבלי-דעת את הכלל הלא-כתוב שחובה לכבד את הזכות של כל אחד ואחת לעבוד כאן בלי הפרעה, שלום רות, אמרתי נוהרת, אולי נאכל היום יחד? היא הביטה בי בתערובת של חיוך והפתעה, היססה לרגע, ובמשנהו הנהנה, בואי. כל אחת מאיתנו אספה את חפציה ועברנו ביחד לשולחן גדול יותר. שקענו זו מול זו בכורסאות הקטיפה האדומות. עיינו בתפריט, הזמנו ארוחה ענקית. לעסתי ברעב לא צפוי, השקט בבית הקפה הריק-למחצה היה נעים באמת ונדמה היה שהכל שם ערוך ומותקן רק לכבודנו. ערב ראש השנה, אמרה רות, וכי התחיל להתרחב חיוך פנימי ואולי גם דלף החוצה. כן, אמרתי אני, איתן הבן-זוג שלי מת על הבלגן הזה אבל לי יש פֶטוּר. בן-זוג מתחשב יש לך, אמרה. מתחשב מנשוא, הבהרתי. אני עם עצמי ומתחשבת בעצמי, השיבה לשאלה שלא שאלתי, מתחשבת מנשוא, והביטה בי מזווית העין בשוכבות כזו שמיד נולד לו הצחוק המשותף הראשון שלנו. ומה שלום הדיסקורס והפרקסיס, שאלה כשנרגענו לבסוף, ואני חייכתי לא משהו, ערב החג הזה לא נותן לי לעבוד. אה, אמרה. משהו בקול שלה גרם לי להתבונן בה: העיניים התכהו, תווי הפנים התפשטו וכמעט הרעידו ולבשו ארשת אחרת מאוד, וידעתי שהיא מבינה. גם את, אמרתי. כן. שתקנו. נעים היה לשתוק איתה. וגם לא היה שום צורך לדבר.

ישבנו שם עד שסגרו, מוקדם, בגלל ערב החג. בפתח הסתובבה וחייבה אותי, הידיים שלה היו חזקות אבל גם עדינות. השבתי בחיבוק. שנה טובה, אמרתי, מנשוא, חייכה, וכבר ירדה במורד המדרגות אל הרחוב. הבטתי אחריה, הגב שלה המשיך וחייך אלי. פתוח וגלוי הוא חייך אלי, כבר אז. ומאז.

החמימות שחייכה בי רות הייתה לי בבטן עוד שעות ארוכות, באוטובוס ובבית ובשעות השקטות שלפני כניסת החג ואפילו בארוחת הערב. את נראית נפלא תמרי'לה, זרחה אמא שלי, והוסיפה והכלילה בזריחה הזו גם את איתן המחבק אותי. רק כעבור שנים תגלה לי שאותו ערב הייתה בטוחה שסוף סוף הריתי, וכמעט שאלה אבל התאפקה, חיכתה לשמוע את זה ממני. ואיך כשתגיד את הדברים האלה יעלה בגרון געגוע כמעט אֵלִים לאיתן.

*

אבל אז, כשעזב, הוא כמעט לא חסר לי. בכל הזדמנות נסעתי לרות, או שהיא באה אלי, או שיצאנו יחד, בעיקר לסרטים. וגם להליכות ליליות ברחובות העיר, לא ידעתי כמה עמוקות וצלולות השעות הללו כשהולכים אותן בחוץ. אני לא שבעתי מחברתה, עולמות שלמים נפתחו לי דרכה, שעות יכולתי לשבת איתה על ספל תה ולדבר. או לשתוק. באותה תקופה גם אימצתי את מנהגה לעשן, ורק שהיא עישנה מרלבורו ואני לייט, היא חיסלה קופסה ביומיים ואני בפחות משבועיים. תנועותיה היו גדולות ורחבות ועם זאת מעולם לא נשמט האפר שבקצה הסיגריה שאחזה, בעוד אני בתנועותי האיטיות והגולמניות הייתי שוב ושוב שוכחת להטיל את האפר אל המאפרה והוא היה צונח על הצלחת או הבגד, מותיר לפעמים כתם חריכה. רות הייתה צוחקת כשאני נבהלתי בכל פעם מחדש; אבל לא הפסקתי לעשן. איתן לא היה אוהב את זה, אבל הוא לא היה כדי למחות. כשחזר מאיטליה אחרי חודשיים אמר

שהוא אוהב אותי, שכנראה תמיד יאהב אותי, אבל הוא לא יכול לחיות איתי ככה יותר. בסדר, אמרתי, לך. לא שאלתי מה זה ככה.

איתן דווקא חזר שוב. שנה וחודש לפני מותה של רות. ושוב עזב, וליתר דיוק אני היא שאמרתי לו ללכת, שלושים ותשעה ימים אחרי העלייה הפרטית והמבוהלת שלי לקבר, אחרי שהונחה שם כבר המצבה, שיש סטנדרטי שרות הייתה ללא ספק מתעבת ונבחר כנראה על ידי אחותה כי מי עוד יכול היה לטפל בזה. לא יכולתי להסביר לו והוא לא הבין, וגם לא ניסה יותר להבין. מאז לא ראיתי אותו. אבל זה כבר סיפור אחר. ובעצם, אין מה לספר.

*

קצת אחרי יום הולדתה השישים ושלושה קצה רות בבת אחת בחוזרים הרו-חודשיים של משרד החינוך בעניין פרישה מוקדמת של מורים ותיקים (בעיקר למקצועות הומניסטיים) והחליטה לקחת סוף סוף את השבתון שהייתה זכאית לו זה מכבר, וליתר דיוק: חצי שבתון, ולנסוע לכמה חודשים למצפה הררית (בגליל, ביארה לי, לא כל כך רחוק ממעלות). את המודטים והרוחנים שהסתובבו שם לא הזכירה, אבל אני צריכה הייתי לדעת: הלא הגליל שימש תמיד אבן שואבת למחפשי דרך. אם כי מי יכול היה לנחש שגם רות תימנה עליהם. לא נזעקתי, לא אמרתי לה כלום. להפך, עודדתי אותה, תיסעי קצת, יפה נרא בגליל, תחליפי אווירה, תנוחי, תכתבי.

והיא באמת נסעה. שכרה חדר קטן בשולי המצפה, קרוב למבדך שאליו הייתה הולכת כמעט כל בוקר, בדרך כלל גם בערב. מה עשתה ביתר הזמן אינני יודעת. אי אפשר היה לדבר, לא היה בחדרים טלפון והיא סירבה בנחישות לטלפון נייד, אם רציתי להודיע לה דבר מה בדחיפות היה צורך להתקשר למזכירות ולהשאיר הודעה, ודבר מה בדרך שבה אמרה זאת הניא אותי מלעשות זאת וגם הפך את האפשרות לבקר אותה לבלתי מתקבלת על הדעת. התכתבנו. הנוף רחב כאן, כתבה לי. כמעט אינסופי. הצבעים עשירים. האוויר שקוף מאוד. השקט צלול. נדיר. קל כל כך לשקוע בכל זה. התחושה עדינה. נכונה. דווקא שירה הפסיקה לכתוב שם, ועל המכתב שלי ששאל למה ואיך אפשר השיבה רק בכמה שורות של אלטרמן: "הנה העצים במלמול עליהם. / הנה האוויר הסחרחר לגובה. / אינני רוצה לכתוב עליהם / רוצה בליבם לנגוע".

(אחרי מותה נסעתי יום חורף אחד, באמצע השבוע, למקום ההוא. נכנסתי לחדר הפשוט, הכמעט מכוער אלמלא הנוף שנשקף מהחלונות הגדולים (לא שלה, אבל במזכירות אמרו שכל החדרים דומים). חציתי את השדה וטיפסתי בתוך החורש אל המבדך, חושבת איך ודאי הכאיבו לה הפציעות הישנות כשטיפסה ככה ואחר כך ירדה במדרגות המתפתלות אל תוך המערה, אפילו אם בטיוליה כמעט התרגלה כבר לכאבים הללו. וכשישבתי לבסוף בחלל הקטן, נשענת אל הקיר, הראש מופנה כלפי מעלה אל האור האפור הנוהר על פסלי ישו המדונה והאוזניים מלאות ברחש המים הרך והמתמיד, הגב מתקרב והולך ממגע הסלע, הגוף סופג את האור, והרחש, והבדידות, התחלתי פתאום לבכות. בכי ממושך, נואש, חסר נחמה. האם הבנתי אותה אז. כך או כך, כבר היה מאוחר מדי.)

רות במנזר, צחקתי עם איתן; בכלל, בחודשים הללו הייתה בינינו עליונות חדשה, כמעט שמחה לא מוכרת, בוודאי לא מאז שחזר. ועם זאת חיכיתי מאוד שתחזור. אבל בשובה משהו בה היה אחר, עכור. לפחות כלפי, אבל לי נדמה היה שלא רק. על שאלותי הנרגשות השיבה בקצרה, כמעט בקמצנות, ואלמלא החיוך המוכר הייתי כנראה נעלבת. חשבתי שהיא עייפה, שהמעבר חד מדי, שהיא זקוקה לזמן. חיכיתי שתחזור באמת. אבל ההימנעויות שלה הלכו והתמשכו, ולי אבדה היכולת לומר את הדבר הנכון. המבוכה והצער מול שתיקתה היו מסכסכים את לשוני, והיא הייתה מביטה בריחוק גובר בפרפורי

המילים שלי עד שהייתי, באיחור גדול, משתתקת. כמהתי לאצבעה על אפי, או לפחות על אפה, אבל היא לא רצתה או לא ידעה עוד לשכך אותי.

בתקופה ההיא נתנה לי את הספר של רילקה. בגרמנית. אני צחקתי אבל היא הייתה רצינית לגמרי. בסדר, אמרתי במבוכה, אקרא, ואפילו התכוונתי לזה. ובאמת הייתי צריכה ללמוד גרמנית, מועטות כל כך היו בקשותיה ממני. ומעולם לא תמוהות. אבל הנה: עד היום לא למדתי.

*

ועוד לא דיברתי על השירים. השירים משכו אותי, אבל הדברים שבעבעו שם, בקצוות המתפתלים, הפחידו. כלומר השירים של רות; אחרים לא באמת עניינו אותי, לא מאז התיכון, לא ככה. את הטיעונים התיאורטיים שלי יישמתי תמיד רק על יצירות פרוזה, על רומנים ונובלות וסיפורים קצרים. בכנס השנתי של החוגים לספרות אמר לי פעם קולגה שכל חוקר צריך לדעת לאיזה מחנה הוא שייך: אם אתה פילוסוף אז אתה אפלטוני או אריסטוטלי, אם היסטוריון אז פוסט או ניאו ציוני, ואם חוקר ספרות אז, כמובן, פרוזאיקן או איש שירה. אני לא הסתדרתי עם שירה, קשה היה ליישם בתחום הזה טיעונים שיטתיים ולכן רווחו בו נפנופי ידיים והבעות רגש עז, הסטודנטים מאוד אהבו את זה – "התחברו" לזה – אבל חוקרים שלא חיפשו לעצמם חיים קלים עסקו בפרוזה. רות ידעה את דעתי בנושא, הייכה, לא אמרה כלום. נמנענו מדיבור על מחקרי ספרות בכלל, ושלי בפרט. גם מדיבור על השירים שלה נמנענו. אבל אותם דווקא קראתי, והיא ידעה שקראתי, ושלחה לי בדואר עותק עם הקדשה בכל פעם שהוציאה ספר חדש.

יש ערבים שבהם אני ניגשת ומורידה מהמדף העליון את אחד הספרים שלה. לרוב את האחרון, "שער". בדרך כלל אני קוראת, לאט, את המוטו בשער הספר: *פתח לנו שער בעת נעילת שער, כי פנה היום*. או רק מתבוננת בתמונה שעל הכריכה, הציור של מאטיס: פיסת קיר ירוקה, כנף תריס תכולה ועוד אחת חומה בהירה, ובאמצע החלון הפעור אל החושך. לא ידעתי כמה גוונים של שחור ישנם, כמה מזמין יכול החושך להיות. לעיתים נדירות אני מעזה וקוראת את השירים; אז הכל מתנפל עלי שוב, כמו מהתחלה.

וגם: הידיים שלה, ארוכות ורבעות וגזוזות ציפורניים, הערומות מִטְבְּעוֹת חוץ מהכסופה הדקה על הקמיצה הימנית. העוצמה שבה אחזו הידיים האלה בדברים, הניפו סיגריה באוויר, הסיטו את המשקפיים על אפה, תלשו עלים מעציצי תבלינים והטילו לספלי חֶמֶר והוסיפו סוכר ומזוג מים רותחים וערבבו הכל בכפית, אחזו בספר, כתבו במחברת. חיבקו אותי. השיער המאפיר, הרך, הסרבן, המשתרבת על הפנים ומוסט שוב ושוב אל מאחורי האוזניים העדינות. המצח הגבוה, שהגבות מתרוממות אליו באירוניה ומשתהות וגולשות חזרה, שני קמטי הצער בין הגבות, אלף קמטי הצחוק סביב העיניים. האף המחוטב, שנחיריו נרעדים לפעמים כמו נענים לקריאה ממקומות רחוקים. הפה הדק, המחמיר, המתרכך פתאום במתיקות שאין לה שיעור. הסנטר המכנס אליו את כולם בעוז בלתי מתפשר. והעיניים. עליהן אי אפשר אפילו לחשוב.

*

הכרחי להבין. איך ולמה מגיעים מנקודה אלף לכית, ומשם ממשיכים לגימל וְדָלֶת וכך הלאה. איך קוים מקבילים פתאום מתחילים לסטות זה מזה, בהתחלה באופן לא מורגש אבל מהר, מהר כל כך, נפער ביניהם מרחק הולך וגדל, עד לאינסוף. איך סלע שמונח שנים, מוצק ושלם ובטוח, מתחיל יום אחד להתגלגל, וכשאת באה ורוצה כהרגלך להישען הוא כבר לא שם. איך מתחוללות רעידות אדמה. סופות הוריקן. שיטפונות. המחשבות על זה יכולות להוציא מהדעת. לא מניחות לעבוד ולא לקרוא ולא לישון.

ולכן צריך למצוא את ההיגיון הפנימי. להטיל סדר בדברים. אני אומרת לעצמי: כמו כשמנסים להוכיח איזו תזה והכל מתפרע, ההנחות סותרות את המסקנה, הטיעון לא ניתן ליישום על היצירות ועל ההקשרים ההיסטוריים שלהן, אני הלא מכירה היטב כל כך את הייאוש וההתנפצות כנגד סורגי המחשבה והשפה והטקסטים, הכי ערמומיים הם הטקסטים, אבל בסופו של דבר הכל תמיד מסתדר, מתבהר, הדברים מחליקים למקומם, מתגלות נקודות מבט אחרות, מאפשרות. ואז מתפשטת החמימות הזו, המסוחררת קצת, של הסדר הטוב שהשלטתי, וגם ההערכה ליצורים המופשטים הללו שאותם הכנעתי, איך לא התמסרו לי בקלות, הכריחו אותי להתחדד ולדייק ולכוון ולקלוע טוב יותר. וככה, בדיוק ככה, גם עם הסיפור הזה. להתרכז צריך, בסבלנות ובנחישות. למצוא את החוט, למשוך בעדינות, לא להרפות, עד שאבין. אי אפשר שלבסוף לא אבין.

אבל רות איננה תיאוריה ולא בדיה ספרותית. אפילו עכשיו הסירוב שלה מבוצר מולי, העיניים הכהות עדיין מביטות בי בנויפה. הניחי לזה, היא אומרת. אני לא יכולה.

*

שבוע לפני מותה חלמתי על הבית ביער. בחלום הלכתי לבדי ביער עבות זמן רב עד שהגעתי לבית אבן אפלולי, נטוש למראה, שמדרגות מוליכות אל דלתו. אבל לא יכולתי לעלות בהן. בעיניים כלות עמדתי שם מביטה, מייחלת שיירד מי שחיקתי לו. אבל המישהו הזה לא ירד, וכינתיים עלו ונכנסו לשם עוד ועוד אנשים ואני ידעתי שרק לאחרים הכניסה מותרת. מרחוק נשמע צליל מים מטפטפים על מדרגות בטון, טיפה ועוד טיפה ועוד אחת, בעקשנות מייאשת. ואני עמדתי ועמדתי למרגלות הבית, מנועה, מנחשת את החיוך המשושע המתבונן בי מחלון הקומה העליונה. לבסוף פניתי והלכתי משם, מובסת. וכנף וילון נרעדה ברוח קרה שבאה וחדרה אל החלון.

(אחר כך אירעו לי בחלום מיני סכנות ופחדים ובושות, סיפי תהומות, תינוק נוטה ליפול, דרכים לאין קץ. אבל הכל החוויר לנוכח העמידה ההיא.)

ורות מתה מסרטן הריאות. בדיעבד נודע לי שרזתה מאוד והחלה להשתעל ובעיקר לסבול מקוצר נשימה, איך אוויר כתבה במחברת שנשארה, וכשהלכה לבסוף להיכרך התברר שהריאות נגועות באדנוקרצינומה וגם בקרצינומת תאים גדולים, ושהגורות התפשטו מאוד וכבר כיסו למעלה משמונים אחוזים משטח הפנים של שתי הריאות (וליתר דיוק ששים ותשעה אחוזים בימנית ותשעים ושלושה בשמאלית). כבר היה מאוחר מכדי לנתח אבל היא סירבה גם לטיפולים שדחק בה לעבור האונקולוג הבכיר שבו נועצה, לא קרינה ולא כימו ובוודאי לא שניהם, וממילא לא היה סיכוי רב שיועילו לה בשלב ההוא. היא מתה שבועיים לפני ערב ראש השנה תשס"ג, בארבע לפנות בוקר, בביתה. לבד. הירח היה מלא וצהוב מאוד אותו לילה. האם ידעה. אי אפשר שלא ידעה. האם רק בגלל השעה המאוחרת לא צלצלה ואמרה לי בואי.

*

שלוש שנים וחמישה חודשים אחרי מותה של רות צלצל אלי דוקטור עמוס מנחמי. פרופסור יאירי? שאל קול גברי רך באפרכסת, אנא קבלי את התנצלותי על שאני מתקשר למעונך, מזכירת החוג שלכם אמרה שאת בשבתון ונתנה לי את מספר הטלפון, הרשי לי להציג את עצמי, אני כותב ביוגרפיה של המשוררת רות לשם וכיוון שהיית קרובה אליה רציתי לשאול אם תוכלי בטובך להקדיש לי שעות אחדות מזמנך כדי לשוחח איתי לצורך הביוגרפיה.

יכולתי, בוודאי שיכולתי. נפגשנו ב"קפה הרמוניה", קרוב ל"תמול שלשום". איש רך מבט ונעים פנים המתין לי בפתח בחליפה מתבלטת בזרותה. בנימוס מופלג פנה אלי, פרופסור יאירי, רוב תודות על הזמן שהואלת להקדיש לי, אני מעריך זאת מאוד. תמרה, חייכתי אליו, היה משהו כמעט מצחיק בנינוני, אבל גם תום וטוב שבגללם לא מלאני לבי לצחוק. אחרי שהזמנו קפה ומאפה והוא הקפיד לודא שנח לי וכי אינני חסרה דבר, פתח והציג את עצמו ואת מחקריו, בעיקר דיבר על הביוגרפיה, על העניין הגובר ביצירתה של רות בשנים האחרונות המציע קרקע פורייה לביוגרפיה כזו, ואף סקר בתמצית את התקדמות הכתיבה עד כה. אחרי ההקדמה השיטתית הזו שאל לבסוף, האם אוכל לספר לו על חייה של רות בשנות חברותנו?

אני אזכרתי את עמוס מנחמי: את העובדות הנוגעות לרות שמסרתי לו כבר ידע, ואת הדברים האחרים לא יכולתי ואולי לא רציתי לומר. אבל הוא מצידו הצניע את אזכרתי וגם סיפר לי על חייה דברים שלא ידעתי. שאמה מתה עליה בילדותה, מסרטן הרחם שלא אוכחז במועד, ואיך עמדה רות בת שלוש עשרה מול אביה, מתעקשת שלא ישלח אותה ואת אחותה הצעירה לדירתו בקיבוץ, אני אעשה הכל אמרה לו, ובאמת עשתה, החזיקה את הבית ולמעשה גידלה את אחותה וגם אותו, את אביה, החזיקה בעקשנות בחיים. וכשהתגייסה ויתרה על מסלול הקצונה המיוחד שהוצע לה, כדי להישאר קרוב לבית. רק כשהשתחררה, ונוכחה שאחותה בת החמש עשרה מסוגלת לטפל בעצמה ובאביהן כראוי, התירה רות לעצמה להירשם ללימודים בירושלים, לתכנית המצטיינים במדעי הרוח שאליה התקבלה עם מלגה נדיבה במיוחד. ידעתי על לימודיה במסלול הזה אבל לא כמה התבלטה שם, ואיך אהב וטיפח אותה ראש התכנית, פרופסור יהושע גולדשטרייך, שהיה אימת הסטודנטים וגם הסגל בגלל הביקורתיות העוקצנית שלו אבל עליה אמר שהיא מטאור נדיר בשמינו. היו שסברו שאף ייעד אותה, כבר בשלב מוקדם זה, למשרה תקנית. אלו היו שנים נפלאות לרות, בעיקר אחרי שהכירה את אמיתי לשם, שהיה היחיד מאלו שלמדו איתה שלא נבהל ממנה, והתקרב, והתאהב. הוא היה החבר הראשון שלה, סיפר מנחמי, לפני כן לא היה לה זמן וגם לא עניין בבחורים, וממילא כל חייה רק בנדיר מצאה אנשים שיכלה לדבר איתם באמת ושיחות אחרות לא רצתה וגם לא ידעה לנהל. חמימות שטפה אותי כשאמר זאת, וצריך להודות שגם גאוה, הנה אני נמנית על נבחריה הנדירים של רות, אבל הוא המשיך ואני שכחתי את עצמי ושכחתי ונכבשתי לדבריו. הם נישאו, וכעבור שנה נולד בנם ליאור, אף אחד מהם לא חשב לדחות את ההורות עד לתום הלימודים, המלגות של שניהם, בעיקר של רות, הספיקו די והותר לצרכיהם כמשפחה, וגם עם דרישותיה התובעניות של התוכנית הסתדרו. הזוגיות שלהם הייתה נדירה לזמנה, ואולי בכלל, שניהם חלקו שווה בשווה את הטיפול בליאור ובבית, וגם הקפידו להותיר לעצמם פנאי לבילויים משותפים של שלושתם. בעיקר בטיולים, הם נהגו לטייל כמעט מדי שבוע, עם תרמילים על הגב, מאז תחילת חברותם וגם אחרי שנולד ליאור, לכל מקום נסעו איתו במכונית הקטנה והמשומשת שקנו בסוף הריגה של רות. אבל אולי באשמת המכונית הזו, הוסיף מנחמי, כשאירעה התאונה היו תוצאותיה קשות כל כך. על כביש עכו-צפת, בסתיו, הדרכים היו רטובות אחרי גשם ראשון, נהג צעיר ושתי שלקה בלי רשות את המאזדה של אביו סטה פתאום מהמסלול הנגדי ונכנס בהם. אמיתי נהרג במקום, ליאור שכב בטיפול נמרץ עוד תשעה ימים לפני שנפטר. רות נפצעה קשה, בעיקר בגב וברגליים, הרופאים לא האמינו שתלך שוב. אפילו בכסא גלגלים לא יכלה לשבת בהתחלה וכלוויות הובלה על ידי אחותה על מיטה. כמעט שמונה חודשים שכבה בבית לוינשטיין, מסרבת לקבל מבקרים. בסופו של דבר הצליחה להתגבר על הפציעות הפיזיות, לתדהמת הצוות המטפל, אם כי המשיכה לסבול מהן כל חייה. אבל כשעזבה את מחלקת השיקום התברר שהחליטה לעזוב גם דברים אחרים: את הדירה שגרה בה עם אמיתי וליאור, וגם את האקדמיה. הסטודנטים וסגל התכנית סירבו להאמין, מכתבי שכנוע

נשלחו אליה גם מהדיקן בכבודו ובעצמו, אבל אפילו פרופסור גולדשטרייך, שהיה היחיד שהתעקש לבקר אותה בבית לוינשטיין והתמיד לבוא מדי שבוע מצויד בסיפורים מרתקים על גילויים היסטוריים חדשניים, לא הצליח לשנות את החלטתה. כשהלכה ללמוד הוראה, בתל אביב, לא הכיר אותה שם איש. כשסיימה את לימודיה בחרה לעבוד בירושלים, בתיכון קטן בקריית משה. קרוב להר המנוחות.

*

האם יש בכל מה שסיפר לי כדי להסביר.

האם בכלל ייתכנו הסברים.

אינני יודעת. התייאשתי מלמצוא. אולי עייפתי מלחפש.

אבל עמוס עדיין כאן. חודשיים אחרי שיצא לאור "חיי רות" עבר לגור בדירה שירש מהוריו בבית הכרם, ויש ערבים שאני מגיעה לבקר. ספר לי על רות, אני מבקשת ממנו. תמרה, את כבר יודעת הכל, הוא מוחה, אבל אני מתעקשת תגיד שוב, והוא מספר ומספר. לפעמים נדמה לי שאת באה רק בגללה, הוא אומר, ואני מעבירה יד על גבו הרחב ומסכסכת את השיער בעורפו הגוזז וצוחקת. וישנם הלילות שאני חולמת עליה. היא באה אליי, נזהרת כמו פעם, פותחת לקראתי את החיבוק שלה שרק בו אפשר להרגיש באמת בבית. שואלת אותי בלי מילים אם עדיין. כן, אני אומרת לה, כן, כן, אוי כמה, כן.

אפילוג: שירי רות

תמרה יאירי

*

מִטְפֹּסֶת בְּמַעְלֵה הַחֹרֶשׁ

אֶל הַמְבַדֵּר,

עַל מַה אֶת חוֹשְׁבֵת עֶכְשׁוֹ, לְבַדָּהּ, שׁוֹאֵלֶת

אֶת עֶצְמִי עֶכְשׁוֹ, לְבַדִּי

בְּלַעֲדֶיךָ, מְלֵאָה בְּהַעֲדָרְךָ.

דְּבָרֵי אֵלֵי. קְרָאִי בְּשָׁמִי

כְּמַעַט קוֹרֵאת בְּשִׁמְךָ.

*

בְּשִׁתִּיקָה הַזוֹ נִדְמָה שְׁאִין צָרְךָ

לְהַגִּיד. הַכֹּל מִתְרַחֵב. אֶפְלוּ לִי

כְּמַעַט יֵשׁ דֵּי מְקוֹם.

אֶל תַּחֲשָׁבֵי עָלַי. אֲנִי בְּסֹדֶר.

אֲנִי חָלוּם.

*

הַגּוֹף הַהוּא מְכַר כָּל כָּךְ, גַּם אִם

זְמַן רַב מְדִי אֲנִי שָׁם לֹא הֵייתִי.

אֲבָל הַרְגֵלֹמֵתֵי מְמַרְת לְמַחֲשַׁבֶת הַמְדַרְךָ

כְּמַעְלָה הַשְּׁבִיל הַצָּר, בֵּינָן מְכַלְאוֹת עֲזִים,

בְּתוֹךְ הַרִיחַ הַסְּמִיךְ שֶׁל תְּאֲנִים, הַיָּד

כְּמַעַט נִשְׁלַחַת אֶל פְּרֵי בְּשָׁל, מֵתַק

עַד דְּמַעוֹת גַּעְגּוּעִים. כְּמָה רְחוֹק.